

Mektup romanda kadın psikolojisi: *Pamela* ve *Handan*

Yusuf Ziyaettin TURAN¹

APA: Turan, Y. Z. (2019). Mektup romanda kadın psikolojisi: *Pamela* ve *Handan*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö6), 170-179. DOI: 10.29000/rumelide.648468

Öz

Mektup romanın edebi bir tür olarak geçmişi Cicero ve Ovid’le birlikte Batı edebiyatında Antik Roma’ya kadar gitmektedir. Bununla birlikte, her dönemde az ya da çok mektup roman örnekleri değişik ulusal edebiyatlarda yerini almıştır. Bu çalışmada, hem geleneksel romanın ilk örnekleri arasında kabul edilen, hem de bir mektup roman örneği teşkil eden İngiliz edebiyatından Samuel Richardson’ın *Pamela* (1740) ve yine bir mektup roman örneği olan Türk edebiyatından Halide Edip Adıvar’ın *Handan* (1912) isimli eserleri karşılaştırmalı bir yöntemle incelenmektedirler. Çalışmada eserler öncelikle tematik olarak ve daha sonra kadın kahramanların psikolojisini ele alış şekilleri açılarından kıyaslanmakta, benzer ve farklı noktalar değerlendirilmektedir. Böylece bu iki eserin incelenmesinden yola çıkarak farklı kültürlerde, dillerde ve edebiyatlarda mektup romanın yukarıda bahsi geçen unsurları ele alış yöntemi ortaya konmakta ve bunun sonucunda ortaya çıkan değerlendirmeler karşılaştırmalı edebiyat bağlamında yeni yorumlara ışık tutmaktadır. Bu bağlamda ilk bakışta, *Pamela* ve *Handan* romanlarının mektup roman türünde kaleme alınmaları ve tema olarak aşk üzerinde durmaları onların ortak noktaları olarak ön plana çıksa da yapılan inceleme sonucunda her iki romandaki erdem temasının ve karakterlerin kadın psikolojisini ele alma yaklaşımlarının romanların kahramanlarına bağlı olarak farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun başlıca sebebi, her iki romandaki kadın kahramanların hayata bakış açılarının ve dünya görüşlerinin birbirinden farklı olmasıdır.

Anahtar kelimeler: Mektup roman, *Pamela*, *Handan*, erdem, kadın psikolojisi.

Women psychology in epistolary novel: *Pamela* and *Handan*

Abstract

The history of epistolary novel goes back to Ancient Rome with Cicero and Ovid. In addition to this, there have been always the examples of epistolary novels in different national literatures in every period. In this paper the English epistolary novel *Pamela* (1740), which was written by Samuel Richardson and accepted as one of the few examples of first English novels, and the Turkish epistolary novel *Handan* (1912), which was written by Halide Edip Adıvar, are studied through a comparative method. In this study, these works are compared and contrasted at first thematically and then from the point of women psychology. Therefore, the handling ways of epistolary novel to these matters in different cultures, languages and literatures are firstly presented and then the consequent evaluations are shed light on comparative literature. In this context, though it seems that the epistolary novel form and the love theme are foregrounded as the common denominators for *Pamela* and *Handan* at first sight, it is later seen through the study that their handling of the concept of virtue and women psychology differ from each other depending on heroine of the each novel. The main reason behind

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü (Uşak, Türkiye), yusufz.turan@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9551-3594 [Makale kayıt tarihi: 04.10.2019-kabul tarihi: 20.11.2019; DOI: 10.29000/rumelide.648468]

this situation is that the heroine of the each novel looks at the world from a different angle and has also a different world view.

Key words: Epistolary novel, Pamela, Handan, virtue, women psychology.

Giriş

Latince’de ‘litterae’, İngilizce’de hem ‘epistle’ ve hem de ‘letter’ olarak adlandırılan mektup, çok eski bir geçmişe sahiptir. Hatta ilk mektup örneklerinin, neredeyse yazıyla birlikte sahneye çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü mektup her zaman geçerli olan edebi kimliğinin yanı sıra tarihin ilk zamanlarından itibaren en önemli iletişim araçlarından birisi olmuştur. Öyle ki, günümüzdeki telefon, elektronik posta ve sosyal medya gibi iletişim araçlarının hiç birisi henüz ortada yokken hatta daha henüz hayal bile edilmemişken mektup hem resmi olarak devletler hem de gayri resmi olarak kişiler arasında en önemli iletişim aracı olarak binlerce yıl kullanılmış olup, günümüzde de yerine göre hala kullanılmaktadır. Belirtildiği üzere ilk başta sadece bir iletişim aracı olma özelliği ön planda olan mektup zamanla ‘mektup roman’ adı altında kendi başına bir edebi tür olarak da önem kazanmış ve edebiyat dünyasına adım atmıştır. Öyle ki, bazı romanlarda arka plan bilgisi olarak anlatıda gerekli görüldüğünde kullanılmasının yanı sıra hem Türk hem de dünya edebiyatlarında birçok eserde olay örgüsünü oluşturmak için tamamen mektuplardan faydalanılmaktadır. Bu duruma örnek olarak, bu çalışmada olay örgüsü tamamen mektuplardan oluşan ve dolayısıyla edebi türü mektup roman olarak nitelenen iki eser, Samuel Richardson’un *Pamela* (1740) ve *Handan* (1912) adlı romanları karşılaştırmalı bir yöntemle incelenmektedir. Çalışmada ele alınan eserlerin ortaya çıkma yerleri ve yazılma dönemleri farklı olsa da, her iki romanın da aynı teknikle oluşturulması, her ikisinin de erdem kavramını irdelemesi ve özellikle her ikisinin de kadın psikolojisini ele almaları onları ortak bir paydada buluşturmaktadır.

Batı kültürü ve edebiyatlarında mektup romanının ilk olarak ortaya çıkışı Cicero, Pliny ve Ovid’le birlikte klasik edebiyat olarak kabul edilen eski Yunan ve Roma’ya kadar gitmektedir. Okuma ve yazma oranı düşüklüğü sebebiyle Ortaçağ ve Rönesans Avrupa’sında halk arasında aile içi mektuplaşma oranı düşüktü. Ancak, sözlü sanat kurallara göre şekillenen ve klasik retorik form olarak nitelenen “epistle” türü mektuplar dönemin sanat ve bilim insanları tarafından hem şiir hem de düz yazı şeklinde sıklıkla önce Latince olarak ve daha sonra ulusal dillerde başvurulan ifade yollarından birisiydi. Daha sonra, 16. yüzyıl başlarında orijinali Latince mektuplar şeklinde yazılan Ovid’in *Heroides*’ı 1500’de Fransızcaya çevrilmiştir. Ancak Avrupa’da gerçek anlamda ilk mektup roman örnekleri yüzyılın ortasında Juan de Segura’nın *Processo de cartas* (1548) ve Alvise Pasqualigo’nun *Delle Lettere amoroze* (1563) eserleri şeklinde ortaya çıkacaktır². Ancak mektup romanının asıl yükselişi 18. yüzyılda görülmektedir. Montesquieu’nun *Lettres Persanes*, Richardson’ın *Pamela* and *Clarissa*, Rousseau’nun *La Nouvelle Héloïse*, Smollett’in *Humphry Clinker*, Goethe’nin *Werther*, ve Laclos’un *Les Liaisons Dangereuse* bu yüzyıla Avrupa’da damga vuran mektup romanlardır (Altman,1982:3). İngiliz edebiyatı özelinde bu türe önemli eserleriyle katkı sağlayan Samuel Richardson, önce *Pamela* (1740) ve daha sonra bu teknikte yeteneğinin doruk noktası olarak kabul edilen *Clarissa* (1748) romanlarını okurlarının beğenisine sunmuştur. Richardson’ın mektup türünde kaleme aldığı bu eserler aynı zamanda bugünkü anlamdaki romanın ortaya çıkması ile de yakın bir ilişki göstermekte ve hatta *Pamela* İngiliz edebiyatında bugünkü anlamda bütün unsurları barındıran ilk modern roman olarak kabul edilmektedir (Eagleton 1986: 32). Öyle ki, romanın 18. yüzyılda yükselmesi tesadüfi değildir. Ortaya çıkan yeni burjuva sınıfının, o zamana kadar maliyeti yüksek olan kitaplara erişme fırsatı oluşmuş ve üstelik aile reisi tarafından evlere yardımcı tutulan ev kadınları için de okumak en başlıca hobi haline gelmiştir (Watt 1962: 44-47).

2 Bkz. Sienkewicz, A. W. & Bily, C. A. (2017). Epistolary Novel. Salem Press Encyclopedia of Literature.

Romanın İngiltere ve Avrupa’da ortaya çıkmasının sebebini, onun eskiden anlamlı, önemli ve ciddi anlatı olarak kabul edilen anlatıların günlük hayatın bildik ve tanıdık dünyasıyla kısıtlanmasında ve aynı zamanda eskilerin epik ve romanslarının göz ardı edilmesinde ya da yok sayılma çabasında aramak yanlış olmayacaktır. Ayrıca romanın yüz yılın başından beri değişen acımasız, kişilik dışı, hissiz ve ekonomi sömürü üzerine tesis edilmiş dünyadaki geleneksel ahlak düzeninin çöküşüne bir eleştiri aracı olarak ön plana çıktığını unutmamak gerekir (Richetti 1998: 4-8). O yüzden ilk roman örnekleri olarak kabul edilen *Robinson Crusoe*, *Moll Flanders*, *Pamela* ve *Clarissa* gibi eserler toplumsal ahlakı savunucu bir rolde ortaya çıkmışlardır.

Belirtildiği üzere, İngiliz edebiyatında mektup roman türü Samuel Richardson’un *Pamela* romanı ve akabinde yine Richardson’a ait olan *Clarissa* eserleri ile ünlenmiştir. Richardson’un bu türde eserler vermesi şüphesiz doğrudan kendi hayat hikâyesi ve işiyle alakalıdır. Ana dilde okuryazar sayısının artması ve seküler konulara yönelim matbaacılığı 18. yüzyıl İngiltere’sinde önemli bir meslek dalı haline getirdi (Richetti 1998: 6). Bu durumla alakalı olarak Richardson önce bir matbaacı çırağı ve daha sonra bir matbaacı olarak yaşamını sürdürmüştür (Doody 1998: 96). Ancak onun ilk mektup romanı olan *Pamela*’sının neredeyse bir tesadüf sonucu ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. İki kitap yayıncısının kendisinden kırsalda yaşayan ancak mektup yazmasını iyi bilmeyenler için bir mektup yazma kılavuzu yazmasını istemeleri sonucu Richardson *Pamela*’yı ortaya çıkarmıştır (Doody 1998: 99). İngiliz edebiyatında 18. yüzyılda *Pamela* ile ünlenen mektup roman türü sonraki dönemlerde çok popüler olmasa da zaman zaman bu türde kaleme alınan diğer eserler ile varlığını hep sürdürmüştür. Örneğin Fransız yapışökmücü ve eleştirmen Jacques Derrida’nın *The Post Card: From Socrates to Freud and Beyond* (1987) ve İngiliz John Barth’ın *Letters* (1979) isimli eserleri mektup roman türünün çağdaş örneklerindedir³.

İngiliz edebiyatında görülen örneklerine benzer şekilde Türk edebiyatında da mektup, ya bir anlatım aracı ya da tekniği olarak önemli bir role sahip olmuştur. Ali Donbay mektup türünün edebiyatımızda hayli uzun bir geçmişe sahip olduğundan bahseder. Doğu Türkistan’da ele geçen Uygurca metinlerden Anadolu’da derlenmiş münşeât mecmualarından, Fuzuli, Veysi ve Nergisi’ye değin bu tür kullanılmıştır. Tanzimat döneminde ise Şinasi’nin mektup türü eserleri, sonrasında ise Akif Paşa Namık Kemal, Muallim Naci ve Aka Gündüz’e bu türü tercih etmiştir. Genel olarak “Servet-i Fünûn’dan Fecr-i Âti’ye, Millî Edebiyat’tan Cumhuriyet devrine, edebiyatımızın her döneminde mektup, diğer bir ifadeyle mektuplaşma, her şeyden önce bir zevk ve alışkanlık olarak edebiyatçılar arasında yaygınlaşmıştır” (Donbay 2011: 88). Safiye Akdeniz Türk edebiyatında mektubun bir anlatım aracı olarak yaygın kullanımının Tanzimat dönemine denk geldiğini, teknik olarak kullanımının ise daha çok Tanzimat sonrası dönemde görüldüğünü belirtmektedir (1998: 122). Mektup türünün Türk edebiyatında Tanzimat döneminde yaygınlaşmasının temel sebebi, Batı’dan edebiyatımıza yeni girmekte olan romanın bu türle tanıtılma isteğidir⁴. Ayrıca mektubun Türk edebiyatında da bir teknik olarak yaygın kullanımının Tanzimat sonrası döneme rast gelmesi, bu yöntemin kadın yazarlar tarafından kadına özgü bir itiraf dili olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Tanpınar 1985: 465). Buna bağlı olarak, aynı zamanda bu çalışmada da konu edilen Samuel Richardson’ın *Pamela*’sı Batı kültür ve edebiyatlarında modern romanın öncüsü ve kadın okurlar arasında da en çok sevilen eser olarak kabul edilmektedir (Parla 2015: 138; Watt 1962: 47). Bu durum, mektup romanının hem Batı edebiyatları hem de Türk edebiyatı için önemli bir edebi tür olduğunun göstergesidir. Yukarıda belirtilen ilk örneklere ek olarak, Türk edebiyatında, bu çalışmada da konu edilen Halide Edip Adivar’ın *Handan* (1912) ve Reşat

³ Bkz. Sienkewicz, A. W. & Bily, C. A. (2017). Epistolary Novel. Salem Press Encyclopedia of Literature.

⁴ Bkz. Kılıçkaya 2015: 237.

Nuri Güntekin'in *Bir Kadın Düşmanı* (1927) eserleri tamamı mektuplardan oluşan roman örneği olarak değerlendirilebilirken; mektubun romanın içinde yeri geldiğinde kullanılmasına örnek olarak da A. Midhat'ın *Felsefe- i Zenan* (1870) ile Mizancı Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1890) ve Ayla Kutlu'nun *Emir Bey'in Kızları* (1998) örnek verilebilir⁵ (Tekin 2010: 247-8).

Yukarıda örnekleri verildiği üzere, hem Batı edebiyatlarında hem de Türk edebiyatında mektup tarzı sadece bir haberleşme aracı olarak kullanılmamakta aynı zamanda birçok eserde ya yeri geldiğinde bir yazım tekniği olarak, ya da bu çalışmaya konu olan eserler gibi, tamamen mektup roman şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Mektubun bu şekilde hem bir anlatım aracı hem de bir teknik olarak kullanılma durumunun arkasında belli başlı sebepler vardır. Örneğin resmi mektuplar dışında kişisel mektup olarak nitelediğimiz mektuplar, genellikle iki kişi arasında geçmekte ve bu mektuplarda karşı tarafla olan ilişkinin düzeyine ve derecesine bağlı olarak insanların şahsi duygu ve düşüncelerini birbirleriyle paylaşmalarına olanak sağlamaktadır. Bu durum da mektubu, bir yazım ve ifade aracı olarak daha içten ve aynı zamanda daha gerçekçi yapmaktadır. Buna bağlı olarak, tüm insanlar özellikle de kadınlar, mektubu sırlarını, sevinçlerini ve hüznelerini karşı tarafla paylaşma aracı olarak tercih etmektedirler. Bu durumun en büyük sebebi, yukarıda da bahsedildiği üzere, mektubun bir mahremiyet özelliğinin bulunmasıdır. Ancak genel itibari ile mektup romanın özelliklerini şu şekilde değerlendirmek mümkündür: Öncelikle romanda olaylar değil durumlar ön plana çıkar. Daha sonra, farklı kişiler tarafından yazılan mektuplar okura, olaylara farklı bakış açılarından bakma olanağı sağlar. Ayrıca bu tür romanda yazar anlatıcı konumundan çıkarak, farklı kahramanlar sayesinde isteği konuyu istediği şekilde ele almakta serbesttir. Üstelik mektuplar genellikle birinci tekil şahısta yazıldıkları için anonim değil birey odaklıdır. Buna bağlı olarak mektuplar kahramanların kendi duygu ve düşüncelerini aracısız olarak aktarmalarına fırsat verir (Karataş 2015: 2180). Bu şekilde mektup aracılığıyla duygu ve düşünceleri ifade etme isteği, aynı zamanda insan psikolojisini ve özellikle de kadınların bu türe daha çok rağbet etmesi sebebiyle kadın psikolojisinin ortaya çıkmasında büyük rol oynamaktadır. Ayrıca mektup romanın öznel olması, duygusalığa açık olması ve ev, aile gibi normalde kapalı konuları ifade edebilmesi de bu türün kadınlar tarafından tutulmasına sebep olmaktadır⁶. Bu çalışmada bu bağlamda, *Pamela* ve *Handan* romanlarında mektup roman tekniğine bağlı olarak kadın psikolojisi üzerinde durulacaktır.

1. *Pamela*'da kadın psikolojisi

Yukarıda da belirtildiği üzere Samuel Richardson'ın *Pamela* romanı hem İngiliz hem de Batı edebiyatlarında önemli bir mektup roman örneğidir. Bunun başlıca sebebi Pamela'nın İngiliz edebiyatında ilk modern roman olma özelliğinin yanı sıra, onun mektup tarzı sebebiyle, özellikle kadınlar arasında hem İngiltere'de hem de tüm Avrupa'da çok ilgi görmesidir⁷. Bir mektup roman olarak *Pamela* romana ismini veren kadın başkahraman Pamela Andrews tarafından başta ailesi olmak üzere, daha sonra ev sahibesinin oğlu ve ileride erdemini koruması vesilesiyle kocası olacak olan patronu Bay B'ye ve diğer bazı karakterlere yazılan mektuplardan oluşmaktadır. Richardson'ın *Pamela*'yı mektup roman olarak kaleme almasında şüphesiz yukarıda belirtildiği üzere onun bu alanda bir uzman olması ve kadın okurları genel itibariyle iyi tanınmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca mektup romanın normalde kişilere özel olan ailevi, gündelik hayatı da konu edinmesi *Pamela* için önemli ve cazip bir unsurdur. Çünkü bu romanda belirtildiği üzere, sadece sıradan bir hizmetçi kızın ölen ev sahibesinin evinde çalışmaya devam etmesi, yeni patronu Bay B tarafından cinsel saldırılara maruz kalması ancak

⁵ Ayrıca Türk edebiyatında diğer mektup roman örnekleri için Bkz. Karataş 2012: 2178.

⁶ Bkz. Karataş 2015: 2183

⁷ Bkz. Urgan 2010: 776-85.

hiç yılmadan onları başından nasıl savdığı ve sonunda iffetini ve erdemini koruması sebebiyle patronuyla evlenerek ödüllendirilmesi konu edilmektedir. Richardson, olay örgüsü bu kadar kısıtlı bir romanı ancak mektup roman tarzında verebilirdi. Ayrıca, *Pamela*'da olay örgüsü nasıl ki fiziki mektuplar üzerinden ilerliyorsa, romandaki psikolojik ilerleme de o derece mektup yazımı aracılığıyla olmaktadır (Altman 1982: 9). Ayrıca "Richardson'ın mektup tarzı anlatımı onun yazmaya ve ifade etmeye olan ilgisi için en uygun yöntemdir. Onun kadın kahramanları zor zamanlarda kendi kimliklerini ve bakış açılarını kâğıda dökerek sahip çıkmışlardır" (Doody 1998: 95). Böylece Richardson'ın kadın kahramanı Pamela Andrews mektup tarzı sayesinde başta çektiği sıkıntılar olmak üzere, hüznü ve sevincini dolaysız ve samimi bir şekilde okurla paylaşmaktadır. Öyle ki, romanın başında Pamela üç yıldır yanında hizmetçilik ettiği ev sahibesini kaybetmiş olup, bu durumun onun hayatında oluşturduğu boşluğu ve kendi geleceğine dair kaygılarını ailesine yazdığı ilk mektubunda şu şekilde ifade etmektedir:

Sevgili anneme ve babama;

Sizi haberdar etmek isterim ki, hem çok büyük sıkıntı hem de bir derece rahatın içindeyim. Sıkıntılı durum şu; hanımefendim size bahsettiğim rahatsızlıktan dolayı öldü ve onun kaybı bizi çok üzdü. Çünkü o her zaman çok iyi bir hanımefendi olmuş ve hizmetkârlarına karşı nazik davranmıştır. Yanında bulunmaktan dolayı onun iyilik şahsiyetinden etkilenmiş olmalıyım ki, şimdi en çok endişe ettiğim şey elimde olmayarak kendisini zor geçindiren siz zavallı aileme geri dönmek zorunda kalacak olmamdır. Hanımefendimin iyi kalpliliği sonucu elimin kalem tutması, hesap kitaptan anlamam, iğne oyası işlerinde bir uzman haline gelmem ve sınıfımın üzerinde edindiğim diğer şeyler sebebiyle zavallı kızınız Pamela'nın kendisine hemen yeni ve uygun bir yer bulması hiç de kolay değildir. Fakat çoğu zaman çok azını idrak edebildiğimiz Tanrının merhameti, hanımefendimin kalbine o ölüm döşegindeyken inivermiş. Aramızdan ayrılmasına bir saat kala genç beyim ve tüm hizmetkârlara tek tek tavsiyelerde bulundu. Sıra bana gelince, hanımefendimin başını koyduğu yastığını ağlamaktan göle çevirdiğim için sadece şunları söyleyebildi. "Sevgili oğlum", biraz kötü olur gibi oldu sonra toparladı, "benim zavallı Pamela'mı unutma!" Ve bunlar onun son sözleri oldu! Nasıl gözyaşlarım boşaldı bilemezsiniz! Kâğıdımın gözyaşlarımdan nasıl lekelenildiğini bilemezsiniz! (Richardson 2008: 11).

Zengin bir malikânedeki yaşlı hanımının hizmetkârlığını üç yıl gibi uzun bir süredir sürdüren ve henüz on beşinde olan genç Pamela, yukarıdaki mektupta kendi anne ve babasına bir anlamda içini dökmektedir. Hanımının ani ölümünden dolayı duyduğu kaybın acısı bir yana, onu derinden etkileyen duygu gelecek kaygısıdır. Bu durumun başlıca sebebi, Pamela'nın çalıştığı malikânedeki oturan ölen hanımefendisi ve onun oğlu zengin aristokrat bir aileden gelmelerine rağmen Pamela fakir alt sınıf bir aileden gelmesidir. O yüzden Pamela'nın en büyük kaygısı, kendilerine dahi bakmaktan aciz olan ailesinin yanına geri dönmek zorunda kalarak onlara yük olmaktır. Ne var ki, Pamela'nın şansı yolunda gitmiş ölüm döşeginde olan hanımefendisi, onu oğluna emanet etmiş ve onunla ilgilenmesini vasiyet etmiştir. Romanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere Pamela'nın yeni patronu olan Bay B, annesinin onu yanında tutma vasiyetini dinlemiş ancak Pamela'ya karşı cinsel saldırılarda bulunmaktan da geri durmamıştır. Ne var ki, yine romanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, başından beri Pamela Bay B'nin kendisine olan saldırılarının iyi niyetli olmadığını ve namusunu ve erdemini muhafaza etmek için o evden uzaklaşması gerektiğini bildiği halde yine de oradan ayrılmaz ve bunun için sürekli kendisine bahaneler bulur. Böylece Pamela'nın mantığı ve duyguları arasında bir ikilem yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Pamela mantıki olarak malikânedeki ve dolayısıyla Bay B'den ayrılmasını gerekli görmektedir çünkü patronunun fiziksel saldırıları iyi niyetli olmadığını ve her an namusuma ve dolayısıyla erdemine zarar verebileceğinin farkındadır. Diğer taraftan Pamela patronu Bay B'yi içten içe sevmektedir ve bu yüzden oradan ve o dolayısıyla ondan kopmamaktadır. Ancak bu durumu da ahlaken kabul edemediği için kendisi sıkıntıya düşmektedir: "Sorun ne, bana bu şekilde kötü muamele etmesine rağmen niçin ondan nefret etmiyorum? Kesinlikle diğer insanlara benzemiyorum" (Richardson 2008: 179). Pamela'yı rahatsız eden Bay B'nin bu fiziksel saldırıları ve baskıları, Pamela'nın kandırılarak ailesi yerine Bay B'nin başka bir malikânesine götürülmesiyle sonuçlanan başka bir olayda, evirilerek

sembolik bir duruma dönüşür. Hapsedildiği bu evde Pamela'yı kötü niyetli ve Bay B'nin emirlerinden hiç çıkmayan Bayan Jewkes adında başka bir hizmetçi kadın göz kulak olmaktadır. Pamela fırsat bulduğunda bir an evin kapısına yönelir. Ancak kapıyı açar açmaz karşısında çok çirkin ve korkunç bir boğa görmesiyle hemen geri içeri kaçır ve şöyle bir yorumda bulunur: " Ne yapabilirim? Bunu bir kez daha deneyebilecek cesaretim var fakat o zaman da takip edilip yakalanabilir ve her şey benim için daha kötü olabilir. Ve bu alçak kadın beni dövebilir, ayakkabılarımı saklayıp beni hapsedebilir" (Richardson 2008: 152). Aslında Pamela'nın geri kaçma sebebi boğa ve yakalanması durumunda cezalandırılması değil, onun o evden ayrıldığı zaman tanıdık birileri olmadan parasız-pulsuz ortada kalma korkusudur. Daha sonra Pamela kapıdan bir kez daha dışarı baktığında, daha önce boğa olarak gördüğü hayvanın aslında inek olduğunu fark edince bunu şu şekilde itiraf eder: " ... bütün bunları korkularım tezgahladı. Her şey bana öyle korkunç geliyor ki kaçmayı planlamayı uygun olmadığını görüyorum çünkü karşılaşacağım ilk yabancı adam beni korkutacak. Ve şuna inandım ki korku bir insanı, gelen ve görünür olan uyarılardan daha çok tehlikeye atıyor" (Richardson 2008: 153). Böylece Pamela'nın fiziki istek ve arzularıyla mantığı arasında sıkışıp kaldığını anlıyoruz. Pamela gerçekten " zor bir durumda çünkü Bay B'ye karşı büyüyen cinsel arzularını kendisinden bile gizlemek durumunda. Eğer bunu kendisine itiraf etmek durumunda kalırsa kaybeden o olur, Bay B'nin onun için uygun bulunduğu alçak durumun içine düşer ve kendisine çok derinden zarar vermiş olurdu" (Doody 1998: 104). Ayrıca, yukarıda Pamela'nın Bay B'yi bir boğaya benzetmesi sebebiyle "Richardson bizi bu şaşırtıcı durumu yorumlamayı, Pamela'nın ruhunun derinliklerini ve aşkla korku, cinsel istekle cinsel endişe arasındaki ikilemi görmemizi davet eder" (Doody 1998: 104). Pamela'nın yaşamış olduğu bu korkulu, endişeli ve ikilemli dünya şüphesiz-kafasının içinde yer almaktadır. Ancak, Pamela'da ortaya çıkan bu kaygı psikolojisini ekonomik sebeplerin, toplumsal sınıf farklılığının ve erkek egemen düzenin beslediğini de unutmamak gerekir çünkü Pamela, işsiz kaldığı anda beş parasız kalacak şekilde fakir bir kızdır. Bay B ise, feodal yapıdan kaynaklı olarak Pamela'dan hem sınıf olarak üstün hem de zengindir. Ayrıca Bay B, Pamela üzerinde bu avantaj ve üstünlük durumunu erkek olarak da kullanmaktan çekinmemektedir. Çünkü birçok kez Pamela'ya karşı cinsel saldırılarda bulunmaktan çekinmemiş, ona tecavüze kalkışmıştır. Ne var ki, karmaşık bir kadın psikolojisine sahip Pamela, bütün bu baskı ve saldırılara karşın patronu Bay B'den hoşlanmış ve onu içten içe sevmiştir. Ancak hiçbir zaman Bay B'nin cinsel saldırılarına boyun eğmemiş, namusunu ve erdemini korumuştur. Bunun sonucu olarak, romanın ilerleyen bölümlerinde Bay B de Pamela'yı gerçekten sevdiğini anlamış ve onunla evlenmiştir. Böylece Pamela'nın kafasının içinde yer alan bütün bu karmaşık ve girift duygular kadın psikolojisi bağlamında Richardson'ın mektup romanında gün yüzüne çıkmaktadır. Ayrıca Pamela, romanın ana teması olarak, erdemini koruması ve onu her ne bahsine olursa olsun savunması sonucu ödüllendirilmiş ve sonunda patronu Bay B'nin evlilik teklifiyle bir üst sınıfa layık görülmüştür.

2. Handan'da kadın psikolojisi

Halide Edip Adıvar'ın *Handan*'ı yukarıda kısa bir değerlendirilmesi yapılan Richardson'ın *Pamela*'sı gibi mektup tarzında yazılmış bir romandır ancak *Handan Pamela*'dan farklı olarak aynı zamanda otobiyografik bir eserdir⁸. Romana ismini veren Handan, Halide Edip gibi yabancı bir koleje gitmiş, İngiliz terbiyesi görmüş, gençlik yıllarında Nazım isimli ihtilalci bir gençten özel dersler almış, onun dava uğruna yaptığı evlilik teklifini reddederek daha sonra kendisinden yaşça büyük olan Hüsnü Paşa'yla evlenmiştir. Ancak bu evlilikten Handan umduğunu bulamayacak, karı koca Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ayrı yaşayacaklardır. Esere adını veren karakter Handan olmasına rağmen, roman daha çok Handan'ın kuzini Neriman'la evli Refik Cemal'in mektuplarından oluşmaktadır. Refik Cemal arkadaş

⁸ Bkz. İleri 2015: 95.

Server'e yazdığı mektupların birisinde Handan'la henüz tanışmamasına rağmen ailede herkesin ondan bahsettiğini ve Handan'ın Cemal Beyin alafranga kızı olarak isminin çıktığını söyler. Daha sonra bir yurt dışı görevi sırasında Refik Cemal Handan'la tanışır ve onunla arkadaş olur. Yurt dışında yalnızlığa mahkûm olmuş Handan çok geçmeden bir beyin hummasına yakalanır ve onun tedavisiyle Refik Cemal ilgilenmek durumunda kalır. Bu sırada Refik Cemal'le Handan yakınlaşırlar ve gizliden birbirlerine âşık olurlar. Ne var ki, Handan iyileşme döneminde yaptığının yanlış olduğunu anlar ve daha sonrasında içine düştüğü pişmanlık sebebiyle çok yaşamaz⁹.

Daha önce ele alınan *Pamela* romanında, başkarakter Pamela erkek patronu Bay B'nin fiziksel saldırıları sonucu psikolojik bir buhrana düşerken, *Handan* romanında Handan, Pamela'dan farklı olarak kendi içinden gelen hisler sonucu psikolojik bir baskıya maruz kalmaktadır. Anlaşıldığı üzere Handan kuzini Neriman'ın kocası Refik Cemal'e olan duygularını kendisine bile itiraf etmekte zorlanmış ve hislerini bir yasak aşk olarak kabul etmiştir. Buna bağlı olarak, bu durumu kocası Hüsnü paşayla doğrudan görüşme cesaretini kendisinde göremediği için ona hitaben yazdığı mektupta şu şekilde yakılır:

Bilirsin ki belki ruhumdan bu cinayet çıkacak. Fakat sen onu bir hasta nokta diye tedavi etmeyi bilmeyeceksin, sen o bütün esrar ve saffetiyle beyaz olan şeye çamurlu ayaklarınla basacak, kirleteceksin. Bununla beraber bu gece bundan yedi sene evvel evlenen küçük kız gibiyim. Bu gece söylemek istiyorum. Eğer sen bana gelmezsen ben bu tehlikeden kaçacağım. Buradan uzaklaşacağım. Ah niçin sen yanıma gelmiyorsun, Hüsnü? Sen olsan bu cinai zaaf olmayacak. Söylemeye cesaret edemiyorum, fakat işte artık anlıyorum ve bu son iki ay yanlarında anladım, sevgili Neriman'ı kıskanacak kadar hain olduğum vakit anladım. Bu ruhuma pek yakın ve eş adamı gördüğüm gündün beri devam eden hissi iştirakin, cazibenin manasını anladım. Anladım ki Refik Cemal'e karşı hissettiğim dostluk tehlikeli bir şey, hain bir şey; henüz pek fena değil, fakat olacak! (Adıvar 2017: 152).

Yukarıdaki şekilde Refik Cemal'e karşı olan hislerini okurla paylaşabilen Handan'ın aynı cesareti muhatabı olan kocası Hüsnü Paşa'ya karşı gösteremediği mektubun sonunda anlaşılmaktadır. Handan daha önceki birçok mektup gibi bu mektubu da Hüsnü Paşa'ya göndermeyeceğini mektubun sonunda ifade etmektedir. Her ne kadar kocası Hüsnü Paşa evliliğe ve sadakate önem veren birisi olmasa da, Handan'ın bu davranışı onun kendi vicdanından kaynaklanan bir rahatsızlığın göstergesidir. Her ne kadar Refik Cemal'den gerçekten hoşlansa ve Refik Cemal de ona karşılık verse de, Handan çok sevdiği kuzinin kocasıyla böyle bir ilişkiyi kendisine yakıştıramamakta ve vicdanı bu durumu kabul etmemektedir. Bu durum onda, Pamela'ninkine benzer bir psikolojik baskı yaratmaktadır. Ne var ki, Pamela'nın dışarıdan efendisi tarafından uygulanan cinsel saldırılardan kaynaklanmakla birlikte, Handan'ın maruz kaldığı baskı kendi içinde meydana gelen duygusal kriz sebebiyledir. Üstelik Handan, bu gizli ve yasak aşkın ağır yükünden romanın ilerleyen bölümlerinde bir beyin rahatsızlığı olan menenjit hastalığına kapıldığında, ancak bilinçaltının karmaşık boşlukları arasında kurtulabilecek ve aşkını yine ancak oraya sığdırabilecektir. Handan'ın bu pek sağlıklı olmayan ve yarı bilinçli, yarı bilinçsiz izlenimleri romanda "Handan'ın tahassüsleri" (duygulanmaları) başlığı altında verilmektedir. Handan'ın aşağıdaki duygulanmalarını onun bilinçaltının bir yansıması olarak da ele almak mümkündür:

Ben onu seviyorum, körlerin ziyayı sevdiği gibi seviyorum. O yanımda olmasa bütün hayat vazifelerim duracak zannediyorum. Ne vakitten beri onu seviyorum? Nereden geliyorum? O nereden geliyor? Hayatımda ancak birini takip eden güneşli, mesut günler var, bir de bu günlerin saadetini, güneşini yapan Refik Cemal (Adıvar 2017: 216).

⁹ Bkz. İleri 2001: 144-5.

[...] Gel, dua edelim, Refik Cemal. Bugün pek fenalıklar yaptık. Eminim, eminim, yıldızlar şimdi solacak, gel şurada el açalım. Pencere açık, elini ver! Zarar yok, Allah bizim beraber olduğumuzu görsün. Eğer senin günahların benden çoksa ikimizinki bir olsun, olmaz mı? Fakat ne küçüksün! Elim belinde duruyor, başın omzumda, sen bir çocuksun. Halbuki sen, bu sabah büyüktün ve saçların, ziyası görünmez zulmetler gibiydi. Gözlerin, karşığı sevgili kestanelerin sevimli kabuklarına benziyordu. Şimdi yemyeşil gözlü bir çocuksun (Adivar 2017: 219-20).

Gel, Refik Cemal, sevgilim. Bunlar hepsi sen. Bu çehreler, bu hayaller, bu denizler, dağlar, tozlu yollu memleketler, bu benimle oynayan kumral çocuk hepsi, hepsi, hatta bu tabut bile... Gel, sevgili, sevgili Refik Cemal (220).

Sister Janette Refik Cemal'e diyor ki:

-Müjde Refik Cemal, mektubu beklemeden gidelim, Handan uyanıyor. Fakat düşünceleri saçma. Belki bu muzurdur. Doktora götürelim.

Ben hasta mıyım? Bende ne var? Uyumuyor muyum? Birdenbire kendimi nihayetsiz bir boşlukta kaybetmiş korkusuyla sarsıldım.

Kendimi kaybettim, neredeyim? Korkuyorum, Refik Cemal'in dizine kapanıp ağlıyorum, ağlıyorum (Adivar 2017: 220-21).

Bugün Refik Cemal, elinde bir kağıt, geldi, birçok ağladı. Nesi vardı? Yanına gittim, diz çöktüm, yüzüne baktım. Saçlarıma gözyaşlarını dökerek:

-Yarın buradan gideceğiz, Handan, dedi.

-Nereye, Refik Cemal?

-Seninle her gün beraber olamayacağımız bir yere!

Anlayamıyorum. Ben neyim? Neden beni burada bırakmıyorlar? Ben onun kolunu bırakmayacağım, hayır, bırakmayacağım. O nereye giderse beraber gideceğim (Adivar 2017: 221).

Handan'ın buradaki duygulanmalarının çoğu her ne kadar onun beyin humması hastalığına bağlı ve şuuruz olarak ortaya çıkan karma karışık düşünceler izlenimi verse de, aslında onlar Handan'ın Refik Cemal'e karşı olan gerçek duygu ve hisleridir. Normal şartlar altında mantığının ve vicdanının onaylamadığı bu duygu ve hisler onun rahatsızlığı sırasında bilinçaltının bir yansıması olarak gün yüzüne çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, Handan'ın kendince yasak aşk olarak gördüğü bu çıkmaz aşk, onun Refik Cemal'e açılmasına engel olacak ve daha önce değerlendirilmesi yapılan Pamela'nunki gibi erdemini korumasına yol açacaktır. Ne var ki, erdemini koruyan Handan, Pamela gibi romanın sonunda ödüllendirilmeyecektir. Romanın sonuna doğru Handan'ın şuuru yavaş yavaş kendine geldikçe Refik Cemal'e karşı hissettiği bu hissiyattan ötürü kendini suçlayacaktır. Bir taraftan vicdanı bu yasak aşkı kabul etmediği gibi diğer taraftan gönüllü Refik Cemal'siz bir hayatı da kabul etmediğinden romanın sonunda, Handan'ın yaşadığı ikilem sonucu kendi isteğiyle ölümü tercih etmek zorunda kalacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan Samuel Richardson'ın Pamela ve Halide Edip Adivar'ın Handan romanları her ne kadar farklı dönemlerde ve kültürlerde ortaya çıkmış olsalar da onları birleştiren önemli ortak paydalar vardır. Öncelikle her iki roman kurgu tekniği olarak mektup roman tarzında kaleme alınmıştır. Daha sonra, yine her iki romanda konu olarak eserlere adını veren kadın kahramanların kadın erkek ilişkisine bağlı olarak başlarından geçen zorluklar, içine düştükleri çıkmazlar ve erdemlerini her ne pahasına olursa olsun korumaları ele alınmaktadır.

Romanların mektup tarzında yazılmalarının en büyük yararı, mektuplar aracılığıyla kahramanlarının başlarından geçen sıkıntılı durumlara bağlı olarak ortaya çıkan kadın psikolojilerini doğrudan okura yansıtmada başarılı olmalarıdır. Her iki eserin de okuru, kişisel mektuplar aracılığıyla olaylara doğrudan müdahil olabilmekte ve kahramanların duygu ve düşüncelerine ortak olabilmektedirler. Çalışmada ele alınan her iki eserde de mektup tarzı kadın ruhunu ifade edebilmede öyle başarılıdır ki, okur hem Pamela'nın hem de Handan'ın ruh hallerini yakından gözlemleme fırsatı bulur. Örneğin, okur Richardson'ın *Pamela* romanında mektuplar sayesinde önce işsiz ve parasız kalma korkusuna kapılan ve daha sonra patronu Bay B'nin fiziksel cinsel saldırılarına maruz kalan Pamela'nın ve Halide Edip'in *Handan*'ında Handan'ın kuzininin kocasına karşı yasak aşkı kabullenememesinin psikolojisini birinci elden kahramanların kendi mektuplarından öğrenme fırsatı bulmaktadır.

Ancak, kadın psikolojisi bağlamında Handan, Pamela'dan farklı bir ruh hali çizmektedir. Pamela patronu Bay B'nin bütün saldırılarına ve içinde bulunduğu psikolojik baskılara rağmen hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiş, sabırlı davranmış ve sonunda erdemini koruması sonucu mutlu sonla ödüllendirilmiştir. Handan ise, daha karamsar bir ruh haliyle Refik Cemal'le olan aşkında bir gelecek göremediği için sağlıklıyken açıkça onu sevdiğini söyleme cesaretinde bulunamamış ancak şuuru dalgalanırken ona karşı gerçek duygu ve hislerini bilinçaltının gelgitleri şeklinde ifade edebilmiştir. Diğer bir ifadeyle, Handan da Pamela gibi yasak bir aşk karşısında erdemini korumayı tercih etmiştir. Ancak iyileşip şuuru yerine gelmeye başladığı andan itibaren kuzininin kocasına karşı bu yasak aşkın vicdani yükünü kaldıramayacak ve sonunda ona göre tek çözüm yolu olan ölümü tercih edecektir. Böylece gerek *Pamela*'da gerekse *Handan*'da, başlarından geçen olaylar ve sonları farklı olsa da her iki kadın kahraman erdemlerini korumayı ve her iki eserin yazarının da kadın kahramanların içine düştükleri psikolojik durumları, hüznüleri ve çıkmazları en iyi şekilde ifade etme aracı olarak, aynı zamanda en eski haberleşme ve iletişim aracı olan mektup yazım tekniği tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Adivar, H.E. (2017). *Handan*. İstanbul: Can.
- Akdeniz, S. (2018). Tanzimat Dönemi Türk Romanında Mektubun Bir Anlatım Aracı Olarak Kullanımı. *International Journal of Language Academy*. Vol. 6/3. pp.121-145.
- Altman, J. G. (1982). *Epistolarity: Approaches to a Form*. Columbus: Ohio State University Press.
- Donbay, A. E. (2011). Edebiyatımızda "Mektup" Türü ile İlgili Başlıca Çalışmalar. *Dil/Language*. Vol. 61, pp. 83-102.
- Doody, M.A. (1998). *Samuel Richardson: fiction and knowledge. The Cambridge companion to the Eighteenth-Century novel*. Ed. John Richetti. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eagleton, T. (1986). *The rape of Clarissa: Writing, Sexuality and Class Struggle in Samuel Richardson*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- İleri, S. (2001). *Türk Romanından Altın Sayfalar*. İstanbul: Doğan Kitap.
- İleri, S. (2015). *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Klavuzu*. İstanbul: Everest.
- Karataş, E. (2012). Mektup Roman Tekniği ve Türk Romanından İki Örnek: Mektup Aşkları Ve Kedi Mektupları. *Turkish Studies*. Vol. 7/4, pp. 2173-2192
- Kılıçkaya, D. (2015). Bir Mektup-Roman Olarak "İkinci Dünya". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Vol. 3, pp. 236-245.
- Parla, J. (2015). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim.
- Richardson, S. (2008). *Pamela or Virtue Rewarded*. New York: Oxford World's Classics.

- Richetti, J. (1998). Introduction. *The Cambridge companion to the Eighteenth-Century novel*. Ed. John Richetti. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sienkewicz, A. W., & Bily, C. A. (2017). Epistolary Novel. *Salem Press Encyclopedia of Literature*. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=87322000&lang=tr&site=eds-live>
- Tanpınar, A.H. (1985). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tekin, M. (2010). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken.
- Urgan, M. (2010). *İngiliz Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Watt, I. (1962). *The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding*. Berkeley: University of California Press.